

Xalidə Mehdi qızı AĞAYEVA, i.f.d. dos.**Həmayə Mikayıl qızı RZAYEVA**
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı**MİLLİ İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA KİÇİK BİZNESİN ROLU****Xülasə**

Kiçik biznes ölkələrin iqtisadi çiçəklənməsinə səbəb olan mühüm amildir və istehsalın canlanmasına, əhalinin iqtisadi fəallığının artırılmasına güclü stimül verir. Kiçik biznes iqtisadiyyatın ən çevik və səmərəli sektorlarından biridir, çünki ÜDM-in böyük hissəsinin yaradılmasını təmin edir, iqtisadi fəal əhalinin böyük hissəsini işlə təmin edir. Kiçik və orta sahibkarlıq iş yerlərinin yaradılması ilə yanaşı, rəqabətqabiliyyətli, dinamik və şaxələndirilmiş iqtisadiyyatın yaradılmasında mühüm rol oynayır. Kiçik sahibkarlıq ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsini böyük ölçüdə müəyyən edir. Ona görə də, sivil ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da bu sahənin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Milli resursların əsas hissəsi orta və böyük biznes üçün qida mühiti olan kiçik biznes sektorunda yaradılır və dövrüyyəyə buraxılır. Kiçik müəssisələrin texnoloji istehsal və idarəetmə çevikliyi onlara dəyişən bazar şərtlərinə dəqiq və vaxtında uyğunlaşmağa və reaksiya verməyə imkan verir. Kiçik biznes daha dinamik inkişaf edən sektor kimi makroiqtisadi mühitə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Məşğulluğun genişlənməsinə töhfə verir, inhisarçılığın yaranmasının qarşısını alan bazar mexanizminin real fəaliyyətini təmin edir, bir sözlə, rəqabət mühitinin formalaşmasında mühüm amil kimi çıxış edir.

Açar sözlər: iqtisadiyyat, kiçik biznes, kiçik müəssisələr, dövlət dəstəyi

UOT: 334**JEL: M13****Giriş**

Kiçik biznes bu gün ölkənin sosial və iqtisadi sabitliyində mühüm rol oynayır. Kiçik müəssisələrin inkişafı bazarın əmtəə və xidmətlərlə dolmasına, eləcə də ixracın və yerli xammaldan istifadənin artmasına səbəb olur. İstənilən ölkənin iqtisadiyyatının inkişafı üçün qida mühiti olan milli ehtiyatların əsas hissəsi məhz bu sektorda yaradılır və dövrüyyədə olur. . İqtisadi böhran dövründə kiçik biznes bütövlükdə bütün iqtisadiyyatın dayanıqlılığı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və ayrı-ayrı regionların, xüsusilə sənaye sahələrinin yüksək məşğulluq səviyyəsini qoruyur.

Kiçik biznes ölkələr iqtisadiyyatının aparıcı sahələrindən biridir və əsasən iqtisadi artım tempini, məşğulluğun vəziyyətini, ümumi milli məhsulun strukturunu və keyfiyyətini müəyyən edir. Kiçik biznesin inkişafı rəqabətli bazar mexanizminin kompleks sintezinin, iri, orta və kiçik istehsalın dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirildiyi çevik qarışıq iqtisadiyyatın, müxtəlif mülkiyyət formalarının birləşməsinin və adekvat iqtisadi modelin formalaşması istiqamətində

global tendensiyalara cavab verir və həyata keçirilir. Kiçik biznes bazar iqtisadiyyatının əsasını təşkil edir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə dövlət elmi-tədqiqat mərkəzlərinin, müdafiə texnologiyalarının və hərbi müəssisələrin elmi nailiyyətlərindən istifadəni təmin edən kiçik biznes üçün konkret mexanizm yaradılmışdır. Bu hal elm tutumlu innovasiya sahələrində kiçik biznesin əhəmiyyətini gücləndirir. Xarici statistikaya görə, kiçik müəssisələrin dördüdə üçü daxili sahibkarlıq əsasında yaradılır, o zaman kiçik müəssisə iri biznesin dəstəyi ilə formalaşır. [1; s. 26].

Kiçik müəssisələrin inkişafı bazarın əmtəə və xidmətlərlə dolmasına, eləcə də ixracın artmasına və yerli xammaldan istifadənin artmasına səbəb olur. İstənilən ölkənin iqtisadiyyatının inkişafı üçün qida mühiti olan milli ehtiyatların əsas hissəsi məhz bu sektorda yaradılır və dövrüyyədədir.

Məhz biliyin kiçik biznesə, sonra isə onun vasitəsilə böyük biznesə ötürülməsi mexanizmi fundamental elm və müdafiə texnologiyalarına

investisiyaların nəticələrini iqtisadiyyatda dəfələrlə istifadə etməyə imkan verir.

Kiçik sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatı subyektləri tərəfindən qanunlarla müəyyən edilmiş müəyyən meyarlar əsasında həyata keçirilən sahibkarlıq fəaliyyəti adlanır, bunlardan əsasları:

- ✓ müəssisədə işləyən işçilərin orta sayı;
- ✓ müəssisənin əldə etdiyi illik dövriyyə;
- ✓ aktivlərin məbləği.

Kiçik müəssisələr daim yenilənən çeşid və məhsul çeşidi ilə kiçik partiyalar istehsal etmək, məhdud sayda istehlakçılarda əhəmiyyətsiz xammal və material mənbələrindən istifadə etmək lazım olduqda yararlıdır. Bazarın müqayisəli dolğunluğu ilə kiçik müəssisələr müştərinin fərdi istəklərini nəzərə alaraq məhsulların təkmilləşdirilməsi ilə, istehsalı texnoloji cəhətdən əsasən əl ilə, avtomatlaşdırılmamış kiçik əşyaların və ya məhsulların istehsalı ilə məşğul olurlar. Bundan əlavə, kiçik biznes sıfır nəticə, riski yüksək olan bütün fəaliyyət sahələrində üstünlük təşkil edir.

Bura innovativ fəaliyyət və yeni texnologiyanın, yeni məhsul növlərinin inkişafı daxildir.

Kiçik müəssisələr, ölçülərinə baxmayaraq, aşağıdakı mühüm funksiyaları yerinə yetirirlər:

1. Sosial funksiya. Məhz fəal əhalinin bu qrupu sürətlə dəyişən bazar tələblərinə uyğun olaraq bir sıra məhsul və xidmətlər istehsal edərək istehlakçıların əsas hissəsinə xidmət göstərir. Kiçik sahibkarlığın inkişafı sosial-iqtisadi islahatların əsasını təşkil edən, öz rifahını və layiqli həyat səviyyəsini müstəqil şəkildə təmin edən kiçik sahibkarların (orta sinif) təcridcən geniş təbəqəsinin yaradılmasına kömək edir [1; s. 15].

2. Siyasi funksiya. Cəmiyyətin davamlı sosial-iqtisadi və siyasi inkişafı şəraitində kiçik sahibkarlar daha çox demokratiya, siyasi sabitlik və iqtisadi azadlıq prinsiplərinə sadıqdırlar. Kiçik sahibkarlar təbəqəsi mülkiyyətə təhlükə olduqda ən aktiv və hətta aqressiv olur, çünki iri və orta sahibkarlardan fərqli olaraq, kiçik sahibkarlar üçün onların mülkiyyəti çox vaxt yeganə yaşayış vasitəsi və ən vacib yoldur.

3. İqtisadi funksiya. İqtisadi fəal əhalinin böyük hissəsi kiçik müəssisələrin işində cəmləşib və ümumi daxili məhsulun təxminən yarısı istehsal olunur. Kiçik müəssisələrin ən mühüm

xüsusiyyətləri investisiyaların inkişafını sürətləndirmək qabiliyyəti və dövriyyə vəsaitlərinin yüksək dövriyyəsidir. Kiçik biznesə xas olan çeviklik və bazar şəraitinin dəyişkənliyinə yüksək uyğunlaşma ölkədə makroiqtisadi proseslərin sabitləşməsinə kömək edir. Lakin bu sektor nisbətən aşağı rentabellik, yüksək əmək intensivliyi, yeni texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı çətinliklər, məhdud resursları və gərgin rəqabət şəraitində riskin artması ilə xarakterizə olunur.

Kiçik biznesin inkişafına aşağıdakı səbəblər mane olur:

1. ölkədə hökm sürən ağır iqtisadi vəziyyət: inflyasiya, iqtisadi əlaqələrin qopması, ödəniş intizamının pisləşməsi, yüksək faiz dərəcələri, sahibkarların zəif hüquqi müdafiəsi.

2. sahibkarların təşkilati, iqtisadi və hüquqi biliklərinin aşağı səviyyəsi, istər kiçik biznesdə, istərsə də dövlət sektorunda düzgün işgüzar etikanın, iqtisadi mədəniyyətin olmaması.

3. sahibkarlığı bilavasitə yalnız vasitəçilik, alqı-satqı ilə əlaqələndirən əhalinin müəyyən hissəsinin mənfi münasibəti.

4. regional səviyyədə sahibkarlığın inkişafını tənzimləyən təşkilati-hüquqi əsasların işlənməmiş olması.

5. kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyi mexanizminin zəifliyi

Hazırda kiçik müəssisələrin fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin bir çox tədbirləri birbirinə ziddir. Məsələn, vergitutma sahəsində gəlir vergisi güzəştlərinin uzadılması həm federal, həm də yerli vergilərin ümumi artımı və mikro müəssisələr üçün sadələşdirilmiş vergitutma sisteminin tətbiqi ilə birləşdirilib.

Dövlət dəstəyi sənaye, coğrafi, milli, tarixi xüsusiyyətlər və ənənələr, habelə xarici təcrübə nəzərə alınmaqla iqtisadi və hüquqi şəraitin, kiçik müəssisələrin özünüinkişafı və rəqabət-qabiliyyətliliyinin stimullaşdırılmasında ifadə edilməlidir.

Ötən keçid dövrü və maliyyə böhranı kiçik sahibkarlıq subyektlərinin kredit resurslarının mövcudluğuna, investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinə, eləcə də əhalinin istehlak fəallığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir.

Bu şəraitdə dövlətin regional və yerli səviyyədə kiçik biznesə dəstək verməsi, vergi

güzəştlərini geniş tətbiq etməli, inzibati maneələri aradan qaldırmalı, məsləhət və informasiya xidmətləri göstərməlidir.

Bir çox ölkələrdə əsas kapitala investisiya qoymaq, kiçik biznesi subsidiyalar və ya investisiyalar, güzəştli kreditlər və ya subsidiyalar üçün fiskal stimullarla təmin etmək üçün xüsusi ehtiyatlar formalaşdırılır. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, Rusiyada kiçik biznesin dəstəklənməsi üçün hazırlanan planlar hələ də mücərrəd yönümlüdür. Eləcə də, kiçik müəssisələrin mühitində sosial və təşkilati fərqlər ümumiyyətlə nəzərə alınmır. Məsələn, əhalinin sosial cəhətdən həssas qruplarının (əlillər, qadınlar, gənclər) nümayəndələrinin yaratdığı müəssisələrə, məhsullarını ixrac edən kiçik firmalara, böhran vəziyyətində innovativ biznesə yardım daha konkret və məqsədyönlü olmalıdır. Belə müəssisələrə xüsusi vergi güzəştləri verilməlidir. Kiçik biznes sektoruna dövlət və qeyri-dövlət dəstəyinin effektiv, konkret məqsədyönlü tədbirləri hazırlanarkən bütün bu xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda, federal, regional və bələdiyyə səviyyələrində həyata keçirilən kiçik biznesin təşviqi tədbirləri təkrarlanmamalı, bir-birini tamamlamalıdır [2; s. 41].

Kiçik müəssisələr bir çox sənaye sahələrində bazar strukturlarının əsasına çevrilə bilər ki, bu da resursların ən səmərəli tətbiqi sahələrinə investisiya axınına təmin etməyə kömək edir və bununla da struktur siyasəti və bazarın formalaşması proseslərini əlaqələndirir. Buna görə də, kiçik müəssisələrin inkişafı istənilən ölkədə resursa qənaət edən iqtisadi artımın qlobal əsaslarını qoyan bazara ən ucuz yoldur. Əslində, bütün islahatlar illərində iqtisadiyyatın yeganə inkişaf edən sahəsi kiçik biznes idi, investisiyaların qaytarılmasını və resurslardan səmərəli istifadəni təmin edirdi.

Kiçik istehsal formalarının səmərəli fəaliyyət göstərməsinin mümkünlüyü onların iri istehsalla müqayisədə bir sıra üstünlükləri ilə müəyyən edilir:

- ✓ yerli bazarlara yaxınlıq və müştərilərin ehtiyaclarına uyğunlaşma;
- ✓ böyük firmalar üçün sərfəli olmayan kiçik partiyalarda istehsal; lazımsız idarəetmə bağlantılarının xaric edilməsi və s.

Kiçik istehsal sənaye və şəxsi istehlak sferasında tələbin diferensiallaşdırılması və

fərdiləşdirilməsi ilə asanlaşdırılır. Əmək qabiliyyətli əhalinin getdikcə daha çox kiçik bizneslə məşğul olmağa başlaması səbəbindən bu problemin aktuallığı artır. Ölkə əhalisinin demək olar ki, üçdə biri bu və ya digər şəkildə kiçik bizneslə bağlıdır. Bunlar bir neçə milyon real sahiblər, menecerlər, maliyyəçilər, istehsal təşkilatçılarıdır.

Kiçik biznes, bir tərəfdən, maddi, enerji, təbii ehtiyatların minimal cəlb edilməsi və insan kapitalının maksimum istifadəsi ilə maddi sərvətlər yaradan iqtisadiyyatın spesifik sahəsi və digər tərəfdən, ə özünü həyata keçirmə sahəsidir.

İqtisadi fəaliyyət prosesində kiçik müəssisələr istər-istəməz bir sıra təşkilati, texniki və kommersiya çətinlikləri ilə üzləşirlər. Məsələn, maddi-texniki resursların çatışmazlığı, kreditlərin yüksək faiz dərəcələri, bazarın araşdırılması, reklam, kadrların hazırlanması və ixtisasının artırılması üçün nisbətən yüksək xərclər.

Əgər iri müəssisələr sadəcə kütləvi istehsala keçməklə öz gəlirlərini kəskin şəkildə artırma bilirlərsə, onda kiçik müəssisələr optimal iqtisadi oriyentasiyaya, dar istehlakçı qruplarına arxalanmalı, iri müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqənin sərfəli formalarını tapmalıdırlar. İstehsalın məhdud miqyası və işçilərin azlığı müəssisənin idarə edilməsinin sadəliyini və səmərəliliyini müəyyən edir.

Kiçik biznesin rolu və əhəmiyyəti metodoloji baxımdan bir neçə mövqedən nəzərdən keçirilməlidir: iqtisadi, elmi-texniki, sosial, siyasi. Kiçik biznesin sosial əhəmiyyəti kiçik sahibkarlar qrupunun - kiçik müəssisələrin sahiblərinin və onların işçilərinin kütləvi xarakteri ilə müəyyən edilir ki, onların ümumi sayı inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı olan istənilən ölkənin ən mühüm keyfiyyət xüsusiyyətlərindən biridir. Məhz fəal əhalinin bu qrupu sürətlə dəyişən bazar tələblərinə uyğun olaraq bir sıra məhsul və xidmətlər istehsal edərək istehlakçıların əsas hissəsinə xidmət göstərir.

Kiçik biznesin iqtisadiyyatda yeri və rolunu qiymətləndirmək çətinidir. Lakin bu sektorun iqtisadiyyatda əhəmiyyətini bəzi faktlarla müəyyən etmək olar. BMT-nin məlumatına görə, qlobal milli məhsulun 34-67%-i kiçik biznes sektorunun payına düşür və işləyən əhalinin təxminən yarısı bu sektorda çalışır. İnkişaf etmiş ölkələrdə satışın 60%-i və işçilərin

85%-i kiçik müəssisələrdir. Bu sektor Yaponiya, İngiltərə və ABŞ ixracının müvafiq olaraq 36%-ni, 18%-ni və 22%-ni təmin edir. Cədvəl 1-

dəki məlumatlar kiçik biznesin inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında mühüm rol oynadığını qeyd etməyə imkan verir [2; s. 45].

Cədvəl 1.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə kiçik müəssisələrin fəaliyyətinin əsas göstəriciləri

Ölkələr	Kiçik və orta müəssisələrin sayı, min vahid	Əhalinin 1000 nəfərinə düşən kiçik və orta müəssisələrin sayı	Kiçik və orta müəssisələrdə çalışanların sayı, mln. nəfər	Məşğul olanların ümumi sayında xüsusi çəkisi, %	ÜDM-də xüsusi çəkisi, %
Böyük Britaniya	2930	46	13.6	49.0	50-53
Almaniya	2290	37	18.5	46.0	50-54
İtaliya	3920	68	16.8	73	57-60
Fransa	1980	35	15.2	54	55-62
ABŞ	19300	74.2	70.2	54.0	50-52
Yaponiya	6450	49.6	39.5	78	52-55

Cədvəldən görünür ki, inkişaf etmiş ölkələrdə, o cümlədən Böyük Britaniyada fəaliyyət göstərən kiçik və orta müəssisələrin sayı 2,9 milyon nəfərdir. Hər 1000 nəfərə düşən sahibkarların sayı 46 ədəddir, orada işləyənlərin sayı 13,6 milyon nəfərdir və ÜDM-dəki payı 50-53% arasında dəyişib. Bu faktlar göstərir ki, kiçik biznes sektoru Böyük Britaniyanın iqtisadi həyatında mühüm rol oynayır. Bunu digər ölkələrin cədvəldə verilmiş göstəriciləri də sübut edir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, kiçik biznes bazar şəraitində zəruri çeviklik, dərin ixtisaslaşma yaratmaqla yüksək səmərəliliyi təmin edir. O, istehlak sektorundakı kəsiri tez bir zamanda aradan qaldırmağa, rəqabət mühiti yaratmağa qadirdir.

Kiçik sahibkarlığın stimullaşdırılması üzrə dövlət siyasəti istehsal sahələrinin prioritet sahələri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarların gəlir vergisi onların mənfəətinin 20-30%-ni keçmir və istehsal olunan məhsuldan asılı olaraq yüksək diferensiallaşdırılır. Kommersiya vasitəçiliyində vergilər daha yüksəkdir. Məsələn, ABŞ-da onlar 90-95%-ə çatır. Bu mexanizm kapitalın istehsala daxil olmasını stimullaşdırır. Həm Milli Bankda, həm də kommersiya banklarında

faiz dərəcələrini aşağı salmaq lazımdır. Belə ki, investisiya məqsədləri üçün istifadə edilən uzunmüddətli kreditlərin faiz dərəcəsi minimal, vasitəçilik sahəsində həm uzunmüddətli, həm də qısamüddətli kreditlərin faiz dərəcəsi yüksək olmalıdır. Belə şəraitdə istehsal sektoru daha cəlbedici olacaq [2; s. 12]

Kiçik biznesin inkişafına aparan maliyyə dəstəyinin əsas istiqamətlərindən biri güzəştli vergitutma sistemidir. Əlverişli vergi mühitinin formalaşmasının vacib şərti təkcə vergi yükünün zəifləməsi deyil, həm də verginin strukturunun dəyişdirilməsidir. Bir nömrəli vəzifə vergitutmanın stimullaşdırıcı sisteminin yaradılmasıdır. Eyni zamanda, sərmayədarların kapitalının və müəssisələrin elmi-tədqiqat işlərinin inkişafına, təcrübi-konstruktor işlərinə, sosial obyektlərin saxlanması yönəldilmiş mənfəətinin bir hissəsi vergidən tamamilə azad edilməlidir. Bundan əlavə, regional əhəmiyyətli məhsul və xidmətlər istehsal edən kiçik müəssisələr üçün güzəştli vergilər tətbiq edilməlidir [4; s. 23]

Güzəştli kreditlər və vergilərlə yanaşı, subsidiyalar kiçik biznesi aşağıdakı 2 sahədə dəstəkləyə bilər: Birincisi, kiçik müəssisələrin və firmaların istehsal şəbəkələrində daha güclü iqtisadi struktura, yəni maliyyə və sənaye qruplarına birləşdirilməsi. Bu, kiçik biznes üçün

zəmanətli bazar təmin edə bilər. İkincisi, bazarın kiçik müəssisələrin müstəqil şəkildə ələ keçirilməsi. Bu sahənin ümumilikdə sənaye siyasətinin prioritetlərinə uyğun olaraq xüsusi dövlət dəstəyinə ehtiyacı var. Dövlət dəstəyi ilk növbədə böyük innovativ potensiala və real inkişaf imkanlarına malik kiçik müəssisə və firmalara verilməlidir.

Fikrimcə, bu cür dəstəyin əsas vasitələri aşağıdakılardır:

- kiçik sahibkarlığın investisiya risklərinin sığortası üçün ixtisaslaşmış dövlət fondlarının yaradılması;

- kiçik sahibkarlıq subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinə nəzarət edən kommersiya bankları ilə agentlik əlaqələrinin qurulması, onların dövrüvə vəsaitlərinin və investisiya layihələrinin dövlət zəmanəti ilə kreditləşdirilməsi;

- məhsulların standartlaşdırılması, konkret məhsulun beynəlxalq standartı haqqında etibarlı məlumatların ayrılması üçün çevik mexanizm yaratmaq.

Lizinq kiçik biznesin maliyyə təhlükəsizliyində böyük rol oynaya bilər. Lizinq maşın, avadanlıq, nəqliyyat vasitələri və istehsalat obyektlərinin uzunmüddətli icarəyə verilməsinə aiddir. İcarə və lizinq eyniləşdirilə bilməz. Beləliklə, lizinq icarədən daha mürəkkəb anlayışdır. Lizinq müstəqil maliyyə alətidir. Lizinq əmlakın mülkiyyətə qəbulu ilə əlaqədar yaranan mürəkkəb əmlak və iqtisadi münasibətləri xarakterizə edir. Lizinqin sürətli inkişafı 1952-ci ildən başlamışdır. Lizinq yolu ilə qoyulan investisiyaların illik həcmi 100 milyard ABŞ dollarından artıqdır. Məsələn, lizinqin xarici investisiyalarda xüsusi çəkisi Almaniyada 16,6%, İngiltərədə 28,2%, Fransada 14,6%, İtaliyada 11,5%, İspaniyada 17,5%, Hollandiyada 10,5%, İsveçdə 26,5%, İsveç 16,9%. Avstraliyada 20-ci əsrin ikinci yarısından etibarən lizinqin ciddi inkişafının səbəbi elmi-texniki inqilabla bağlı idi və əsas fondların təkrar istehsalı mexanizmində ciddi dəyişiklik tələb edirdi. Bu mexanizmin mühüm alətləri iqtisadi artımın bu strateji məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün inteqrasiya olunmuş sistem kimi investisiyalara yönəldilmiş mənfəətin güzəştli vergiyə cəlb edilməsi, sürətləndirilmiş amortizasiya və lizinq olmuşdur. Məhz, sür-

ətləndirilmiş amortizasiyanın lizinqlə uzlaşdırılması iqtisadi artımın sürətləndirilməsinin ən effektiv vasitəsi kimi tanınır [3; s. 30].

Dünya təcrübəsi göstərir ki, kiçik biznes böyük korporasiyalardan daha çox innovasiya qabiliyyətinə malikdir: Təşəbbüs axtarmaq və təşviq etmək azadlığı, əməliyyat məsələlərinin həllində bürokratiyanın olmaması, risk götürmək istəyi, irəli sürülən orijinal təkliflərin tez əlaqələndirilməsi və s. Bu, kiçik şirkətlərin elmi-texniki fəaliyyətinin fərqləndirici xüsusiyyətlərinin tam siyahısı deyil. Kiçik biznes məhdud maliyyə imkanlarına görə texniki layihələrin sürətli inkişafı və həyata keçirilməsində maraqlıdır. Vençur şirkətləri əsas texniki yeniliklərin işlənilib hazırlanması və onların rübün sənaye standartına çatdırılması problemlərini həll edirlər. Hesablamalara görə, kiçik firmalar bu məsələlərin həllinə iri müəssisələrə nisbətən 4 dəfə az vaxt sərf edirlər. Ümumiyyətlə, elmi-texniki tərəqqinin ictimai istehsalın iqtisadi, texniki, təşkilati və sosial-mədəni aspektlərində dəyişikliklərə səbəb olması ictimai istehsalın elmi potensialının artımını və müvafiq olaraq, iqtisadi və elmin əsas parametrlərinin asılılığını şərtləndirir.

Yeni iqtisadi münasibətlərə keçiddə mükəmməl bazar mühitinin yaradılmasının əsas amillərindən biri də sahibkarlığın formalaşması və inkişafıdır. Elmi ədəbiyyatda sahibkarlığın inkişafı konsepsiyası ilə bağlı konsensus yoxdur. Sahibkarlığın iqtisadi mahiyyətini öyrənərək sözün özünün etnologiyasını və onun inkişaf mərhələlərini öyrənməkdən başlamaq məqsəduyğundur. Bu, son 800 ildə sahibkarlığın müxtəlif ölkələrdə və müxtəlif insanlar tərəfindən fərqli başa düşülməsi ilə bağlıdır. Kiçik və orta biznesin fəaliyyətini, ilk növbədə investisiya fəaliyyətini və maliyyə vəziyyətini xarakterizə etmək üçün müxtəlif göstəricilərdən istifadə olunur. Başqa sözlə desək, kiçik və orta sahibkarlığın statistikasının göstəricilər sisteminin kompleks təhlili bazar iqtisadiyyatı şəraitində təsərrüfat subyektlərinin vəziyyətini və vəsaitə olan tələbatını hərtərəfli xarakterizə etməyə, habelə maliyyə strategiyasını proqnozlaşdırmağa imkan verir. Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq öz potensialını formalaşdırıb, başqa sözlə, kiçik və orta biznesin hazırkı inkişaf

səviyyəsi bazar tipli iqtisadiyyatın formalaşmasının ilkin mərhələsinə uyğundur və hələ də öz potensialını tam reallaşdırmaqdan uzaqdır. Eyni zamanda, onun sahə strukturunun səmərəsiz olmasına baxmayaraq, ölkədə aparılan iqtisadi islahatlar dövründə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında müsbət tendensiya müşahidə olunub.

2010-2019-cu illərdə kiçik biznesin əlavə dəyəri nəzərəcarpacaq dərəcədə artmışdır. Belə ki, 2010-cu ildə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin əlavə dəyəri 449,2 milyon manat, 2011-ci ildə 719,7 milyon manat, 2012-ci ildə 845,8 milyon manat, 2013-cü ildə 1130,0 milyon manat, 2014-cü ildə 1237,0 milyon manat 32 milyon manat təşkil etmişdir. 2016-cı ildə 1476,2 milyon manat, 2017-ci ildə 1447,0 milyon manat təşkil edib. 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin əlavə dəyəri təxminən 3,2 dəfə artıb.

Müqayisə olunan dövrdə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin dövriyyəsi mütləq ifadədə 4299,2 milyon manat, nisbi ifadədə isə 3,6 dəfə artmışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, bu dövrdə kiçik sahibkarlıq subyektləri ölkənin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Kiçik biznesin inkişafı konkret ölkədə fəaliyyət göstərən iqtisadi mexanizmlər və sənaye xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Odur ki, ölkədə kiçik biznesin formalaşmasını statistik göstəricilər əsasında inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi ilə müqayisə edərkən sənaye və institusional infrastrukturun inkişaf səviyyəsində, eləcə də iqtisadi inkişaf səviyyəsindəki fərqləri nəzərə almamaq lazımdır. Kiçik sahibkarlıq ölkənin iqtisadi sisteminin mühüm elementi olduğundan onların istehsalına investisiya qoyuluşu probleminin həlli yollarını və imkanlarını tapmaq lazımdır. İndiki mərhələdə kiçik sahibkarlığa maliyyə resurslarının cəlb edilməsində dövlətin rolu aktual olaraq qalır [6; s. 56].

Kiçik və orta biznesin maliyyə vəziyyətinin çətinliyi onların inkişafına mənfi təsir göstərən amillərdən birinə çevrilib. Tədqiqat göstərir ki, real faiz dərəcəsi yüksəkdir, maliyyə bazarı və bank sektoru inkişaf etməmişdir, pul kütləsinin müxtəlif komponentlərinin dövriyyə sürəti aşağıdır, maliyyə sektoru ilə real istehsal sektorları arasında qarşılıqlı əlaqənin çevik və effektiv mexanizmidir, iqtisadiyyatın ümumi

borcunun kəskin artmasının arxasında duran mühüm amillərdir. Beləliklə, tədqiqat göstərir ki, sosial-iqtisadi inkişafın indiki mərhələsində bazar strukturlarının, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun inkişafı ölkədə bir sıra problemlərin həllinə mühüm təsir göstərir. Bu, əsasən kiçik biznes üçün investisiya imkanlarının artırılmasından asılıdır.

Nəticə

Kiçik biznes üçün ən böyük problemlərdən biri onları maliyyələşdirməkdir. Kiçik biznesi dəstəkləmək üçün ən yaxşı vasitə olan biznes inkubatorlarından istifadə etmək məqsədəuyğundur. Biznes inkubatoruna müxtəlif yanaşmalar var. Bəziləri hesab edirlər ki, biznes inkubatorun əsas məqsədi müəssisə və firmaları, sahibkarları ən aşağı qiymətə kirayə yerlə təmin etməkdir. Digərləri biznes inkubatorunun əsas məqsədini iş yerlərinin yaradılması ilə kiçik biznesin və sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq üçün bir vasitə kimi görürlər. Fikrimcə, biznes inkubatorunu tək-cə yerin verilməsi ilə eyniləşdirmək düzgün deyil, burada söhbət sahibkarlara idarəetmə və maliyyə sahəsində hərtərəfli yardımın təşkilindən gedir.

Kiçik biznesə maliyyə dəstəyi stimullaşdırıcı və seçici olmalıdır. İlk növbədə, fəaliyyəti sosial-iqtisadi siyasətin istiqamət və məqsədlərinə uyğun gələn həyat qabiliyyətli iqtisadi strukturları stimullaşdırmaq lazımdır. Dəstək gəlirliliyinin artırılması və gəlirlərin artırılmasının əsas mənbəyi şəklində olmamalıdır. Kiçik sənaye və innovativ müəssisələrin dəstəklənməsi zamanı dövlət aşağı ödənişli güzəştli kreditlərdən məqsədyönlü təminat və zəmanliyə keçməlidir. Onlar maliyyə resurslarından istifadə etmək və özəl investisiyaları cəlb etmək üçün daha səmərəli vasitədir [5; s. 32].

İqtisadiyyatın bu sektorunu inkişaf etdirmək və dəstəkləmək üçün müxtəlif səviyyələrdə kiçik sahibkarlığa dəstək proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi zəruridir. Proqram çərçivəsində tədbirlərin və layihələrin həyata keçirilməsi üçün maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığı mövcud mexanizmlər və vəsait hesabına doldurula bilər. Onlara daxildir:

- sığorta, borc və zəmanətli fondlar;

- innovasiya sektorunda mənfəət üçün vergi güzəştləri;

- layihələrin əhəmiyyətindən və prioritetindən asılı olaraq çevik kredit dərəcələri sistemi;

- ipoteka kreditlərinin, qarşılıqlı kreditləşmə sistemlərinin inkişafı;

- kiçik müəssisələrin dövlət sifarişi üzrə məhsul istehsalında iştirakı və s.

Kiçik biznesin dəstəklənməsi strategiyası ondan irəli gələrək formalaşmalıdır ki, o, özəl sahibkarlığın inkişafı, milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin təminatçısı kimi çıxış edən orta təbəqənin formalaşması ölkənin sosial sabitliyi, siyasi, mədəni və iqtisadi inkişafı üçün mühüm şərtidir. bir ölkə. İqtisadiyyatın bu sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarların əsas vəzifəsi onların fəaliyyətinin prioritetlərinin kökündən dəyişdirilməsi və təsərrüfat idarəetməsinin sivil prinsiplərinə keçid olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Abbasov A.B. “ Biznesin əsasları”. Bakı, 2015

2. Abdullayev Z.S.Bağirova Z.Ə. “Müəssisənin iqtisadiyyatı”. Bakı, 2016

3. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi göstəriciləri. Bakı, ADSK, “Səda” nəşriyyatı, 2015

4. Əlirzayev Ə.Q “Azərbaycanda sahibkarlıq : inkişaf problemlərinin həlli yolları”. Bakı, Elm, 2000

5. Hüseynli İ.Q. “Respublikamızda kiçik biznesin mövcud vəziyyətinin statistik təhlili” “İqtisadiyyat və həyat” jurnalı, № 10-12, 2013

6. Hüseynli İ.Q. “Azərbaycanda kiçik biznesin inkişafının cari vəziyyəti və perspektivləri”, Bakı, 2009

7. İbadova L.T. “Kiçik biznesin maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi Hüquqi Aspektlər” - Walters Kluver, 2016

Халида Мехти АГАЕВА, к. э. н., доц.

Хамая Микаил кызы РЗАЕВА

Азербайджанский Технологический Университет

РОЛЬ МАЛОГО БИЗНЕСА В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

Малый бизнес является важным фактором, который ведет к экономическому процветанию стран и дает мощный стимул к возрождению производства и повышению экономической активности населения. Малый бизнес является одним из наиболее гибких и эффективных секторов экономики, так как обеспечивает создание значительной части ВВП и обеспечивает занятость значительной части экономически активного населения. Помимо создания рабочих мест малые и средние предприятия играют важную роль в создании конкурентоспособной, динамичной и диверсифицированной экономики. Малый бизнес во многом определяет уровень социально-экономического развития страны. Поэтому, как и в цивилизованных странах, в Азербайджане уделяется особое внимание развитию этой сферы. Основная часть национальных ресурсов создается и обращается в секторе малого бизнеса, который является продовольственной средой для среднего и крупного бизнеса. Технологическая производственная и управленческая гибкость малых предприятий позволяет им точно и своевременно адаптироваться и реагировать на изменяющиеся рыночные условия. Малый бизнес, как более динамично развивающийся сектор, может оказывать существенное влияние на макроэкономическую среду. Он способствует расширению занятости, обеспечивает реальное функционирование рыночного механизма, препятствует возникновению монополий, словом, выступает важным фактором формирования конкурентной среды.

Ключевые слова: экономика, малый бизнес, малые предприятия, государственная поддержка.

Khalida Mehdi gizi AGHAYEVA, ph.d., doc.

Hamaya Mikayil gizi RZAYEVA
Azerbaijan Technology University

THE ROLE OF SMALL BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary

Small business is an important factor that leads to the economic prosperity of countries and provides a strong stimulus to the revival of production and increasing the economic activity of the population. Small business is one of the most flexible and efficient sectors of the economy, as it provides the creation of a large part of the GDP and provides employment to a large part of the economically active population. In addition to creating jobs, small and medium enterprises play an important role in creating a competitive, dynamic and diversified economy. Small business largely determines the level of socio-economic development of the country. Therefore, as in civilized countries, special attention is paid to the development of this field in Azerbaijan. The main part of national resources is created and circulated in the small business sector, which is a food environment for medium and large businesses. The technological production and management flexibility of small enterprises allows them to adapt and react to changing market conditions accurately and timely. Small business, as a more dynamically developing sector, can have a significant impact on the macroeconomic environment. It contributes to the expansion of employment, ensures the real functioning of the market mechanism that prevents the emergence of monopoly, in short, acts as an important factor in the formation of the competitive environment.

Keywords: economy, small business, small enterprises, state support